

ЕКОЛОГИЧНА ЕТИКА (ЕКОЕТИКА)

Милен Маринов

ECOLOGICAL ETHICS (ECO-ETHICS)

Milen Marinov

Abstract: Ecological ethics (eco-ethics) is a universal ethics of human activity, focusing on environmental issues and creating conditions for actions aimed at preserving and developing both natural and human existence. In this regard, an important task of environmental ethics is the establishment of clear values and norms that should form the foundation of our duty to future generations.

Keywords: environmental ethics; land ethic; ecological imperative; reverence for life.

Приложната етика е клон на етиката, занимаващ се с общочовешките морални норми и принципи, прилагани в конкретни ситуации към отделни обществени групи съобразно специфичните условия на тяхната жизнена дейност. Спецификата на приложната етика е свързана с нейната основна ориентация към практическите проблеми на конкретното нравствено битие. Приложната етика обръща внимание на специфичните изменения, които настъпват с нравствеността в различните сфери на обществения живот. Това са областите, където общоприетите нравствени ценности и норми влизат в съприкосновение с ценности и норми, свързани с определена професия, вид дейност и обществено положение.

Съвременната приложна етика все повече придобива характера на междудисциплинарно знание, тъй като наред с евристичния потенциал на „практическата философия“ тя се нуждае също и от познания по биология, медицина, политика, право и др. Това се дължи не само на факта, че много от дяловете ѝ са свързани с определени сфери на професионалната дейност, но и на необходимостта от използване на социологически, юридически и пр. данни при обсъждането на широк кръг от нейни проблеми.

Приложната етика е сфера на многообразното, интензивно изменящо се знание, структурата на което тепърва започва да се формира. В качеството си на градивни части на тази структура обикновено се разглеждат нейните основни дялове: екологична етика (екоетика), биоетика, политическа етика, медийна и комуникационна етика, технологична (дигитална) етика, бизнес етика, етика на науката и др.

Екологичната етика (екоетиката) е *универсална етика на човешката дейност*, отделяща внимание на проблемите на околната среда и създаваща предпоставки за действия, насочени към съхраняването и развитието както на природното, така и на човешкото битие.

По този начин предмет на екоетиката е *отношението на Човека към Природата*, предполагащо и *отношението му към самия себе си* – дали се възприема като отделен от околната среда, или като нейна неразделна част.

Екологичната (*инвайрънментална*¹) етика формира своята проблемна област, включваща система от морални категории и основни принципи, на две основни равнища: *теоретично* (мета-етика) и *нормативно*.

На метаетично равнище се разработват концептуалните основи на екологичния морал като сфера на дълга, анализират се и се аргументират ценностите, критериите и тяхната значимост и се формулират принципите на моралните съждения.

На нормативно равнище се определят конкретни нравствени принципи, които отговарят на практическия въпрос „Какво трябва да правя?“ (Кант) и регламентират поведението на човека по отношение на природната среда и начините за разрешаване на екологичните конфликти.

Нравственият смисъл и цел на екоетиката по думите на един от нейните основатели – Алдо Леополд², се заключава във формирането на нравствени ценности и критерии като *чувството на любов и уважение към природата и усещането за бъдеще*, прекращащо пределите на едно човешко поколение и предполагащо загриженост за природните условия на живот на идните поколения.

В тази връзка важна задача на екологичната етика се явява създаването на ясни ценности и норми, които трябва да лежат в основата на нашия *дълг пред бъдещите поколения*, имащи право на пълноценен живот.

Екоетиката може да предложи следните условия за диалог с бъдещето:

– *необходимо е да се откажем от всички действия, които биха могли да подронят възможността за съществуване на бъдещите поколения;*

– *при вземане на решения, засягащи здравето на човека и състоянието на природната среда, приоритет трябва да има отговорността пред потомците;*

– *недопустимо е интересите на днешното поколение да нанасят вреда върху интересите на утрешните поколения* (Мишаткина и др. 2008, 15–16).

Основните принципи на екоетиката се определят от една от двете крайни позиции: *антропоцентристка* и *биоцентристка*, от избора на която зависи отношението на човека към природата. Съгласно антропоцентризма единственият най-висш критерий в скалата на ценностите се явява човекът. Изхождайки от тази позиция, хората от хилядолетия подчиняват природата на себе си. Биоцентристките концепции издигат като най-висша степен в скалата на ценностите хармоничното и равноправно съжителство на човека с всички други живи и неживи компоненти на природата (коеволюция).

Човекът не е в пълномощието си да решава от позицията на ползата и целесъобразността въпроса за ценността и правото на живот на един или друг биологичен вид. Той е длъжен да не допуска загубата на *биологично*³, *разнообразие*, полагайки грижа за опазването на всички видове и обекти в природата.

¹ От англ. *environmental* – отнасящ се до/свойствен на дадена среда. Нова нравственост по отношение на средата на обитаване.

² А. Леополд (1887 – 1948) – американски еколог, природозащитник, писател и философ, защитаващ тезата, че „екологията е новата точка за сливане на всички науки“. Неговата най-известна книга „*A Sand County Almanac*“ (1949) оказва огромно влияние върху екологичното мислене и въвежда концепцията за *етика на земята* (*land ethic*). Тази концепция утвърждава разбирането на Леополд, че природата не е просто ресурс за човека, а сложна екосистема, към която човечеството носи морална отговорност. Той твърди, че добро е всяко действие, което съхранява целостта, стабилността и красотата на биотичната общност (включваща почвата, водата, растенията, животните и хората), а зло – всичко, което им пречи.

³ Под *биологично разнообразие* се разбира съвкупността от всички живи форми на Земята. Разграничават се три вида биологично разнообразие: генетично разнообразие, видово разнообразие и разнообразие на екосистемите. Вж. *Стратегия на ЕС за биологичното разнообразие за 2030* и *Закона за биологичното разнообразие*.

Човекът собствено трябва да решава проблема за моралните ценности в отношенията с природата, изхождайки от разбирането, че екосистемите, и човешкото общество са самостоятелни морални субекти, които притежават своя неотнимаема ценност (Нес).

По този начин ценностно-светогледна основа на екоетиката е отказът от „егоцентризма“ и признанието за съществуването в света на равни на човека и „благоразположени“ към него природни сили. Това отношение към природата, изискващо дълбоко преразглеждане на традиционните етически принципи, е свързано с процеса на *екологизация на морала*, изразяващ се в следното:

– отношението на хората към природните обекти вече започва да се определя не от *материално-икономически, правни или административни разпоредби, а от нравствени норми и принципи*;

– нравственият дълг и съвестта по отношение на природата се превръщат в съставна част на моралното съзнание, настъпва *екологизация на „традиционните“ норми и принципи*, появяват се понятията „екологичен дълг“ и „екологична съвест“;

– появата на *новите морални ценности* предполага изключване на „старите“ *принципи на ползата и целесъобразността*;

– тече *постепенна, сложна и продължителна промяна на моралното съзнание, за което са длъжни да съдействат нравствено-екологичното възпитание и просвета* (Мишаткина и др. 2008, 18).

– влиза в действие *екологичният императив* (по аналогия с кантовския категоричен императив), предявяващ следните обективни изисквания към човечеството: „да отчита уязвимостта на природната среда; да не допуска превишаване на нейните „предели на устойчивост“⁴; да вниква по-дълбоко в същността на свойствените за нея сложни и взаимосвързани явления; да не влиза в противоречие с естествените закономерности, за да не се предизвикват необратими процеси“ (Моисеев 1988, 7).

Според автора на екологичния императив академик Никита Мойсеев⁵ с него са длъжни да се съобразяват не само тези, чиято дейност има стопански характер, но и политическите лидери, от чиито действия зависят начините за разрешаване на международните екологични проблеми.

– традиционният етически принцип на хуманизма, утвърждаващ *достойнството и ценността на човека*, се допълва от принципа на *благоговението към живота*, издигнат от Алберт Швайцер⁶, според когото: „човекът, който се е превърнал в мислещо същество, чувства принуда да отдаде на всяка форма на живот същото благоговение, което изпитва към собствения си живот. Той преживява чуждия живот като част от своя. Той приема за добро това, което съхранява, поддържа и развива живота до най-висшата му възможна степен; за зло – онова, което унищожава, уврежда или потиска неговото развитие. Това е абсолютният, фундаментален принцип на етиката...“ (Schweitzer 1998, 157). Нещо повече, според Швайцер „човекът е нравствен само тогава, ко-

⁴ „Пределни на устойчивост“ (рус. „пределов прочности“) – границите на допустимата човешка дейност, които не трябва да бъдат прекривани при никакви обстоятелства.

⁵ Н.Н. Мойсеев (1917 – 2000) – съветски и руски учен в областта на теоретичната механика и приложната математика, член на Съветската и Руската академия на науките и на Международната академия на науките, От 1995 г. той е главен редактор на научно-популярното списание „Екология и живот“. В своите трудове Мойсеев въвежда концепцията за „екологичен императив“, като подчертава необходимостта от отчитане на уязвимостта на природната среда и недопускане на превишаване на нейните „пределни стойности“. Той разглежда тази идея в книгата си „Екологията на човечеството през погледа на математика“ от 1988 г., където анализира процесите, формиращи екологичния императив, и подчертава важността на научно-техническия прогрес за разбирането и разрешаването на екологичните кризи. Освен това, в статията си „Екологичният императив и неговата роля в историята“ Мойсеев обсъжда значението на екологичния императив в контекста на историческото развитие на човечеството, подчертавайки необходимостта от ограничаване и контрол на човешката дейност за предотвратяване на необратими природни процеси.

⁶ А. Швайцер (1875 – 1965) е немски философ, теолог, медик, музиковед и най-ярък изразител на идеите на хуманизма през XX век. Той счита, че „етиката се явява „душата на културата“ и е основното средство за преодоляване на духовната криза в условията на техногенната цивилизация“ (Маринов 2022, 107).

гато се подчинява на вътрешната си подбуда да помага на всичко живо, на което може да помогне, и да се въздържа от това да му причинява каквато и да било вреда“ (Schweitzer 1949, 243).

Така истински нравственият човек изпитва необходимост да се отнася с благоговение както към собствения си живот, така и по отношение на всеки друг живот. Само такова благоговейно отношение към природата може да стане основа за равноправен „диалог“ на човека с нея. Установяването на този диалог предполага преход към едно ново *субект-субектно отношение* на човека към природата.

Взаимоотношението *Човек – Природа* трябва да бъде преосмислено – Човекът трябва да се освободи от собствения си егоцентризъм и да изгради своя нов светоглед. Природата не бива да се възприема само като обект на човешката дейност, като среда за съществуване и развитие или като поле за изява на неговите способности. Вместо това тя трябва да бъде призната като равноправен субект, с който Човекът е дълбоко свързан и към който трябва да подхожда с почит и отговорност.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Леополд, О. (1983). *Календарь песчаного графства*. Москва: Мир. / Leopold, O. (1983). *Kalendarý peschanogo grafstva*. Moskva: Mir.

Маринов, М. (2022). *Кратка история на нравствеността и етическите учения (втора част)*. В. Търново: Знак' 94. / Marinov, M. (2022). *Kratka istoriya na нравstvenostta i eticheskite ucheniya (vtora chast)*. V. Tarnovo: Znak' 94.

Мишаткина, Т. и др. (2008). *Экологическая этика и экология человека*. Минск: МГЭУ. / Mishatkina, T. i dr. (2008). *Ekologicheskaya etika i ekologiya cheloveka*. Minsk: MGU.

Моисеев, Н. (1988). *Экология человечества глазами математика: Человек, природа и будущее цивилизации*. Москва: Молодая гвардия. / Moiseev, N. (1988). *kologiya chelovechestva glazami matematika: Chelovek, priroda i budushtee tsivilizatsii*. Moskva: Molodaya gvardiya.

Leopold, O. (1989). *A Sand County Almanac: And Sketches Here and There*. Oxford: Oxford University Press.

Schweitzer, A. (1949). *Civilization and Ethics*. London: Adam & Charles Black.

Schweitzer, A. (1998). *Out of My Life and Thought: An Autobiography*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.